

Tomáš Ryška žil s horskými ľuďmi Akha

Na tie miesta a ľudí do smrti nezabudnem...

„Už viem, čo je strach... Na tie miesta a ľudí do smrti nezabudnem,“ hovorí v úvode filmu Zajatci bieleho boha jeho autor, scenárista a kameraman Tomáš Ryška. On sám je zároveň hlavnou postavou, alebo lepšie povedané rozprávačom, tohto príbehu o horskom národe Akha, o neopakovateľnej výnimočnosti jeho života, o jeho spätosti s prírodou, ale tiež o krutom osude, ktorý mu pripravila tzv. rozvojová pomoc a vnucovanie kresťanstva a „bieleho boha“. Tomáš Ryška pri svojej prvej návšteve Thajska ani netušil, ako si ho národ Akha podmaní. Pôvodne tam išiel robiť klasický etnografický výskum, myšlienka nakrútiť dokumentárny film sa zrodila až neskôr. Nepredpokladal však, že dokument o živote domorodého horského kmeňa Akha sa zmení na šokujúcu výpoveď o nie práve kresťanskom pôsobení kresťanských misií a nie práve rozvojovej pomoci rozvojových organizácií v tejto oblasti nazývanej „Zlatý trojuholník“ (Thajsko, Barmá, Laos). No a ani vo sne mu nešlo na um, že z Thajska bude musieť ujsť, lebo mu pôjde o život. Strach, ku ktorému sa priznáva na začiatku filmu, však nie je len strachom o jeho život, ale tiež strachom o život a budúcnosť ľudí Akha. Prijali ho medzi seba a on prijal za svoj nielen ich spôsob života, ale aj ich osud a obavy o ich budúcnosť. Dal si slub, že neprestane na nich myslieť a ich príbeh povie svetu. Film Zajatci bieleho boha, ktorý režíroval známy český dokumentarista Steve Lichtag, a ktorý mal svetovú premiéru na tohtoročnom festivale Envirofilm v Banskej Bystrici, je smutným svedectvom o postupnom zániku unikátneho tradičného spôsobu života horských kmeňov vysoko v horách Thajska a Laosu. Viac o Akhajcoch, ich živote a osude, sme sa dozvedeli v rozhovore s Tomášom Ryškom.

Akhajci veria, že keď sa rozdávala kultúra, národy z okolitých hôr si prišli po ňu s košmi. Ich koše boli starostlivo upletené, neboli deravé, a tak kultúru, ktorú si v nich odnášali, cestou nepostrácali. Kultúra Akhajcov je naozaj veľmi rozmanitá, pestrofarebná. Akhajské ženy sú parádnice, sú veselé a sú dokonale hosťiteľky. Akhajci sú zruční remeselníci, vo všetkom sú sebestační (takmer vo všetkom, napríklad soľ vždy potrebovali od ľudí z nižín) a sú schopní prežiť v drsnom prostredí. Žijú v ekologických domoch z dreva, bambusu a z trávy. Všade sú deti, veľa detí. Svet dediny od sveta džungle oddeľujú brány lawkha. Chránia dedinu pred všetkým zlým. Každý rok stavajú nové. Staré brány neburajú, zostávajú, až kým nespadnú...

Ako a kedy sa rodák z Brna dostal ku kmeňu Akha v horách Zlatého trojuholníka?

Prvý raz to bolo v roku 2000, krátko po tom, ako som ukončil štúdium ekonómie na Masarykovej univerzite v Brne. S priateľkou a kamarátmi sme sa vybrali do Thajska na nejakých pár týždňov, len sa pozrieť. Ako všetci turisti aj my sme v Thajsku urobili také to klasické „kolečko“, najprv na sever do hôr a potom dolu na juh na ostrovy, kúpať sa na nádherných plážach. Keď sme boli na severe, zaplatili sme si výlet v turistickú kanceláriu, ktorých sú tam desiatky a všetky ponúkajú v podstate rovnaký produkt, výlet za horskými národmi. Je to taký McDonald, zavezu vás za tými, vo veľkých úvodzovkách „primitívnymi“ horskými ľuďmi.

Každý deň chodia do dedín skupiny jedna za druhou... Jednou z tých skupín sme boli aj my. Vtedy som sa s ľuďmi etnika Akha stretol prvý raz. Prvé stretnutie s nimi bolo veľmi intenzívne, silné, ale nie príliš pozitívne. Akhajovia boli z môjho vtedajšieho pohľadu suroví. V podmienkach, v akých žijú, to však inak ani nejde. Ale na mňa, chlapca z mesta, to v určitých ohľadoch zapôsobil, ako som už povedal, nie príliš pozitívne.

Prvý raz ste teda medzi Akhajcami boli so sprievodcom a len tam, kde to bolo dovolené?

Áno, mohli sme ísť len tam, kam nás sprievodcovia zaviedli.

Vtedy ste si povedali, že sa vrátite?

Nie, vtedy som odtiaľ odchádzal plný pocitov a emócií, ale skôr negatívnych. Nemal som chuť sa vrátiť, skôr som bol rád, že odchádzam. Ale neskôr ma to, že všetko bolo také intenzívne, nútilo premýšľať, prečo vlastne môj prvý dojem z ľudí Akha bol taký záporný. Uvedomil som si, že chyba je vo mne, nie v nich. Zohnal som si

Tomáš Ryška besedoval s divákami na Envirofilme 2008 v Banskej Bystrici (foto: Michal Svitko)

literatúru a začal študovať a čím viac som vedel, tým viac ma lákalo pozrieť sa tam znova. Čítal som hlavne etnografickú alebo antropológickú literatúru, ktorá sa venovala ich, pokiaľ môžem použiť to slovo, pôvodnej kultúre, alebo ich každodennosti, ich spôsobu života. A to nemalo príliš veľa spoločného s ich terajším, reálnym životom, s tým, ako žili predtým a ako žijú dnes.

A vrátili ste sa do Thajska...

Áno a moja druhá cesta viedla rovno do hôr, priamo do akhajských dedín. Už som nemal chuť chodiť po meste a dívať sa na turistické atrakcie, ale prišiel som do Chang Rai a potom som šiel pozdĺž hraníc s Barmou. Tam som na nejaký čas zostal v jednej dedine.

Nezainteresovanému pozorovateľovi by sa mohlo zdať, že v akhajských dedinách vládne chaos. Ale nie je to tak. V Thajsku aj Laose sa život v dedine riadi danými pravidlami, rádom Akhazang, ktorému podlieha všetko. Akhazang je je niečo ako návod, ako žiť. Jeho súčasťou je právny systém. Akhazang (v preklade

akhajská cesta) ukazuje dedičanom ako a kde založiť dedinu, postaviť dom, pestovať potraviny, nájsť si partnera atď. Súbor skladajúci sa z desaťtisíc veršov si musia pamätať, pretože Akhajci nemajú vlastné písmo

Ako sa rodilo vaše priateľstvo s Akhajcami?

Keď sa človek chová slušne a má určitú mieru empatie, schopnosť vcítiť sa do pocitov iných ľudí, tak sa s ním dá vyjsť všade na svete. Tak tomu bolo aj v mojom prípade. Zo začiatku som Akhajcom platil za to, že som býval v ich dome a že som jedol ich jedlo. Časom sa to ale zmenilo.

Stali ste sa ako keby jedným z nich?

Nie, to nebudem nikdy. Možno iba zistili, že tam nie som len preto, aby som si urobil čiarku, že som žil s ľuďmi kmeňa Akha. Ráno som skoro vstával, šiel som s nimi na pole a hoci som im bol na smiech, pretože som bol absolútne nezručný, snažil som sa. Napriek posmechu celej dediny som robil prácu, ktorá je určená len ženám. Šiel som trebárs pre vodu alebo pre drevo. Svojím spôsobom ma to bavilo, lebo inak je v dedine je strašná nuda... Takže som pracoval a oni si asi povedali, že nie som len ten biely cudzinec, čo ale, samozrejme, som a vždy budem. V ich očiach som však bol niečo viac...

S Akhajcami ste prežili celkom asi dva roky. Ako ste sa dostali k misionárom?

Žil som vo viacerých dedinách, hľadal som takú, ktorá na mňa pôsobila dobre, lebo nie každá mala dobrú atmosféru. Tam, kde mi atmosféra nevyhovovala a cítil som napätie, bol nejaký problém. Ale to som si uvedomil až neskôr. Ako som prechádzal z jednej dediny do druhej, videl som betónové, tehlové kostoly, ktoré sa vôbec nehodili do dedín s chatrámi z bambusu, dreva a trávy... Zaujalo ma to, začal som sa pýtať a pomaly, ale veľmi pomaly prenikať do problému, ktorý tam je.

Náčelník jednej akhajskej dediny sa zveril Tomášovi so svojím trápením. Dedina trpí tým, že misionári odvádzajú ich deti na prevýchovu. Sú z toho nešťastní a nevedia, čo majú robiť. V tej chvíli sa všetko zmenilo. Dovtedy chcel len študovať, ako títo horskí ľudia žijú. Hanbil sa za to, že nevidel, čo sa tam deje. Vydal sa z hôr do mesta, pozrieť, ako misie skutočne fungujú. Dostal sa medzi misionárov bolo veľmi zložité. Po niekoľkých márných pokusoch si vytvoril inú, pre nich vhodnú, identitu...

Zbližovanie s misionármi bolo isté iné, ako zblížovanie s Akhajcami...

Áno, úplne odlišné. Na stretnutiach s misionármi jedna z prvých otázok bola, či som kresťan. A ja kresťan nie som, som veriaci človek, ale nie kresťan. V tom momente skončila akákoľvek komunikácia. Potom som, otvorene priznávam, začal hovoriť, že som kresťan. Bol som to ja, ten istý chalan, ibaže som povedal, že som kresťan. Je to zaujímavé, nie je to o vnútornej kvalite človeka, ale o neakej vonkajšej nálepke.

Témou vašich rozhovorov s misionármi bolo aj, a predovšetkým, zneužívanie akhajských detí, obchodovanie s nimi... nebolo im to proti vôli?

Nebolo to tak, že som s nimi začal hneď hovoriť o tomto. V podstate som s nimi trávil čas, bavili sme sa o bežných veciach... V antropológii sa to nazýva zúčastnené pozorovanie. Trávite čas s istými ľuďmi a prirodzenou

formou sa dozvedáte, ako žijú, aké sú ich názory...

Deti tam (v misiách) hovoria len thajsky, svoj rodný jazyk opustili. Je to neprirodzené. Vládne tam rád ako na vojne. Nie ako v dedine, kde deti voľne behajú. Tomáš pri hľadaní misií náhodou získal zoznam – v okolí Chang Rai ich bolo sto! A misionári si žijú na

V misiách deti hovoria len thajsky, svoj rodný jazyk opustili. Je to neprirodzené... (foto: Tomáš Ryška)

vysoké nohe. Jeden z nich, misionár Luka, sa chválil svojimi rezidenciami, pozemkami. Keď sa ho Tomáš opýtal, koľko má zamestnancov, odpovedal: Máme predsa šesťdesiat detí. Žiadnych zamestnancov nepotrebuje... Ďalší misionár, Američan Vern, má v misii samé dievčatá. Používa štatút sociálneho pracovníka, ale skutočnosť je úplne iná. Jeden misionár v rozhovore s Tomášom priznal, že podľa neho osemdesiat percent misionárov do Thajska prichádza preto, aby mali neobmedzený prístup k deťom, najlepšie chlapcom... Mladí Akhajci, ktorí vyrastali na misiách potvrdili, že keď sa deti vrátia do svojich dedín, pohrďajú rodičmi a vlastnými ľuďmi, nerozumejú si s nimi... Svedectvá misionárov, ktoré hovoria o tom, čo sa tu deje, má Tomáš nahrané. A prezentuje ich vo filme *Zajatci bieleho boha*.

Ako vznikla vaša spolupráca so Steve Lichtagom?

Oslovil som ho. Nepoznal som ho a nepoznal som ani jeho prácu, len som od kamaráta, mimochodom jeho synovca, počúval, ako jeho filmy vyhrávajú festivaly... Tak som si povedal, že by to mohlo byť zaujímavé. Stretli sme sa a Steve si nechal týždeň na rozmyslenie. Potom sme sa stretli znovu a povedal, že do toho ide, že ho to zaujalo... Steve Lichtag je človek, ktorého si veľmi vážim. Je to šoumen, je zábavný, a pritom má v sebe veľkú hĺbku. Myslím si, že k tomu, aby vznikol film, ktorý sa venuje takej vážnej, zložitej a náročnej problematike, vnútorná hĺbka musí byť. On ju má. To je dôvod, prečo film *Zajatci bieleho boha* má schopnosť dotknúť sa diváka.

Áno, aj sa ho dotkol... a veľmi. Ako zapôsobilo premietanie na vás? Film ste celý videli prvý raz na jeho premiére v Banskej Bystrici.

Bol som veľmi nervózny, v podstate som si tú premiéru ani neužil. Moje pocity sa nesústredili na film, ale na to, že za chvíľu predstavím pred ľuďmi, na čo ja nie som zvyknutý. Envirofilm je môj prvý festival. Báľ som sa, keď som sem išiel, lebo viem, že Slovensko je oproti Česku krajina s vysokým percentom ľudí hlásiacich sa ku kresťanstvu. Myslel som si, že ma odtiaľto vyženiete!

Musím však zložiť hlbokú poklonu veľmi sofistikovanému publiku. V diskusii po filme sa to prejavilo, otázky ľudí boli hlboké, mali zmysel a bolo vidieť, že poslanstvo filmu nebolo prvoplánovo odsúdené, ale naopak, ľudia mali chuť a vôľu o tom premýšľať a diskutovať. Toho si veľmi vážim.

Film skutočne zarezonoval, publikum ho prijalo. Ale predsa len, „zabrdli“ ste do veľmi horúcej témy. Film sa bude premietat ďalej. Nemáte obavy z reakcií cirkvi?

Som presvedčený, že je správne, že tento film vznikol, a myslím si, že je správne poukázať na zlé veci, ktoré sa dejú. Dokumentárny film je nástroj, ktorý môže v zrozumiteľnej forme aj laickému publiku priblížiť určitú problematiku. A ľudia, pokiaľ sú naozaj kresťania, tak sa ich to musí dotknúť rovnako, ako sa to dotýka mňa. Zlo je zlom a ešte horšie je, ak je toto zlo páchané

niečím, čo sa tvári ako dobro. Myslím si, že cirkve by sa mala kriticky postaviť k tomuto problému, k zlu, ktoré je pod jej menom páchané.

Nemáte teda strach o život?

Palo Barabáš, keď sa ho pýtali, či nemá strach, z choroby či zamrznutia, keď ide trebárs Antarktídou, odpovedal, že takto vôbec nepremýšľa, lebo keby tak premýšľal, tak si ten problém privolá. Ja sa na to pozerám veľmi podobne.

Ale v Thajsku ste utekali a mali ste strach, vtedy vám išlo o život.

Bežne sa do takýchto situácií nedostávam. Môj život je veľmi pokojný a napriek tomu, že som autorom tohto nie práve pokojného filmu, nemám rád konflikty, mám rád pokoj, mám rád prírodu... Môj pokoj bol vtedy veľmi zásadným spôsobom narušený. Ale neprišlo to z ničoho nič. Čím viac informácií som dostával, tým menej pokoja som v sebe mal, hoci som nečakal, že nastane situácia, že mi pôjde o život. Aby som pravdu povedal, už si ani nepamätám všetky tie pocity, ale strach tam určite bol. A veľký...

Vráťme sa ešte k Akhajcom. Sprvu vám neboli sympatickí... kedy sa to zmenilo?

To, ako som ich vnímal na začiatku, súviselo s ich chovaním sa k zvieratám, konkrétne napríklad, keď zabíjali prasa. Znovu ale opakujem, ten problém bol vo mne, nie v nich... Akhajci trpezlivo znášajú svoj veľmi zložitý a nešťastný osud. Sú to ľudia rovnakí ako my, majú však každodenné problémy, ktoré sú oveľa zásadnejšie ako tie naše. Neriešia to, či si vezmú bielu alebo čiernu košeľu, ale či budú mať dostatok jedla,

aby nakrmili svoje deti. Denne žijú v obavách, že príde lesná správa alebo armáda a vyženie ich, premiestni do údolia. Obávajú sa rozvojového projektu, ktorý im vezme pôdu. Akhajci v Thajsku nemajú občianstvo, akoby neexistovali. Ale existujú...

Asi pol roka po návrate z Thajska dostal Tomáš ponuku vycestovať do Laosu. V tejto krajine, kde ešte stále pretrvávajú komunizmus, kde sa rozkazuje dažďu aj vetru, vymysleli socialistický projekt pre horské národy. Jeho filozofia znie – ak nemôžeme priviesť rozvoj k ľuďom, privedieme ľudí k rozvoju. Stopy tejto rozvojovej „pomoci“ nenechali dlho na seba čakať. Z presunutých akhajských dedín sa v nížinách stali zoologické záhrady, turistické atrakcie. Počas násilného presunu tu každý piaty človek zomrel na maláriu. Hlavné deti a starci. Sú síce blízko mesta, ale nemajú si za čo kúpiť lieky. Namiesto rozvoja prišla bolesť a beznádej. Horské ľudia boli pripravení o svoju pôdu, čistú vodu z hôr, ale hlavne o prostredie, v ktorom žili. Za asistencie rozvojových organizácií boli donútení vymeniť smiech za bolesť, utrpenie a smrť...

Film *Zajatci bieleho boha* bol na Envirofilme 2008 ocenený mimoriadnou cenou za film s najkritičnejším poslanstvom...

Áno a veľmi si toho vážim. Chcel by som povedať, že tento film je o jednom konkrétnom etniku. Podobné problémy má však veľa ďalších etníc po celom svete. Rozvoj a rozvojová pomoc zvonku je založená na názoroch tých, ktorí ju prinášajú. Chýba tam však spätná väzba od tých, ktorí majú byť „rozvíjaní“. A to je veľmi zlé, lebo dôsledky bývajú ďalekosiahle. Sú veľmi totožné v rôznych častiach sveta a patrí medzi ne zhoršenie zdravotného stavu, zvýšená mortalita, zvýšená závislosť na alkohole a drogách, šírenie HIV/AIDS, prehľbená chudoba, strata identity konkrétneho etnika. Projekty často bývajú realizované pod zámienkou ochrany životného prostredia, ale dôsledkom je, že pôvodní ľudia sú presťahovaní zo svojho prostredia a miesta, kde žili celé storočia a pôda, o ktorú sa starali, je využívaná na získavanie rastlinného alebo nerastného bohatstva. Následne pod známkou ekoturizmu sa tiež dejú „veci proti prírode“. Učebnicovým príkladom je Masai Mara, kde každoročne prichádzajú tisíce turistov obdivovať krásnu africkú prírodu, na safari, a pritom ľudia, vďaka ktorým tá krásna príroda tam zostala, sú zahnaní do rezervácií...

Anna Gudžová

V akhajských dedinách je veľa detí (foto: Tomáš Ryška)

